

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра гуманітарних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Політологія»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 Право (право)

№5 за темою «Політична влада»

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 р. №7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 р. №8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 р. №7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 р. №2

Розробник:

Професор кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії ХНУВС, кандидат
історичних наук, старший науковий співробітник Надія ДЕМИДЕНКО

Рецензент:

Професор кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС, доктор
історичних наук, професор Юрій ОСАДЧИЙ

ТЕМА №5 ПОЛІТИЧНА ВЛАДА

План лекції :

1. Поняття політичної влади.
2. Легітимізація політичної влади.
3. Держава як вища форма політичної влади.
4. Поняття правової держави.

Терміни і поняття:

Істеблішмент – вища політична еліта

Моноцентризм – наявність єдиного центру прийняття рішень

Соціопатія – прояв соціальної поведінки, що відхиляється від норми

Ресурси влади – засоби, які забезпечують постійний вплив суб'єкта влади на об'єкт

Рекомендована література :

Основна

1. Воронянський О.В. Політологія. Підручник. 2017. 179 с. URI:<https://www.academia.edu/39548408/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F>
2. Гелей С. Д. Політологія : навчальний посібн. 9-те вид., переробл. і доп. Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2015. 370 с. URI:<http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-56.html>
3. Гетьманчук П., Грицук В.К. Політологія. Навчальний посібник. К. : Основи, 2010. 415 с. URI:<http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-155.html>
4. Політологія. Лекційний матеріал. Мультимедійний навчальний підручник. Національна академія внутрішніх справ. Кафедра філософії права та юридичної логіки. К., 2021. 203 с. URI:[https://arm.naiu.kiev.ua/books/politolog\(2018-11-14\)/lec/lec1.html](https://arm.naiu.kiev.ua/books/politolog(2018-11-14)/lec/lec1.html)
5. Політологія. Навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях). За наук. Редакції проф. Бліхара. Львів. ПП Арсенал. 2018. 540. URI:http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1854/1/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_29_10_2018.pdf

Додаткова

1. Демиденко Н.М. М.С. Грушевський: деякі аспекти концепції державотворення. Сіверянський літопис : зб. наукових праць / Національний заповідник «Глухів», Центр пам'яткознавства Національної академії наук України. Вип.8. Київ - Глухів. 2016. С. 407-411. URI:<http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/128350?show=full>

2. Демиденко Н.М. Концепція автономії і федерації у період українського визвольного руху : погляд з ХХІ століття. Збірник матеріалів V Міжнародної науков.- практ. конференції, 25-26 жовтня 2016 р. м. Вінниця / Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2016. С. 16-17. URI: <https://library.vn.ua/e-library/katalog/materiali-v-mizhnarodnoii-naukovo-praktichnoii-konferenczii>
3. Демиденко Н.М. Проблеми формування громадянського суспільства в Українській державі. Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції (м. Суми, 21-22 травня 2016 р.) / Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. 2016. С. 228-231. URI: file:///D:/Documents/Downloads/2w1ZDR3hYRhaOKEd9K1y_RXe7Qq2GgnR.pdf
4. Політологія. Навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях). За наук. Редакції проф. Бліхара. Львів. ПП Арсенал . 2018. 540. URI: http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1854/1/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_29_10_2018.pdf
5. Політологія. Тематичний словник. Мультимедійний навчальний підручник. Національна академія внутрішніх справ. Кафедра філософії права та юридичної логіки. К., 2021. 203 с. URI: [https://arm.naiu.kiev.ua/books/politolog\(2018-11-14\)/inf/slovnyk.html](https://arm.naiu.kiev.ua/books/politolog(2018-11-14)/inf/slovnyk.html).

Інформаційні та навчальні ресурси в Інтернеті:

1. Національна парламентська бібліотека України. [сайт]. URL: <http://www.nplu.org/>
2. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. [сайт]. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

1. Поняття політичної влади.

Політична влада як, один з найважливіших проявів влади, характеризується реальною здатністю даного класу, групи, індивіда проводити свою волю, виражену в політику. Поняття політичної влади ширше поняття влади державної.

Політика здійснюється з приводу і для досягнення влади. Це реальна можливість здійснення своєї волі у соціальному житті, нав'язування її іншим людям, при використанні різних засобів і методів, включаючи і примус.

У суспільстві влада — це необхідність, бо за її допомогою забезпечується нормальне функціонування всіх соціальних суб'єктів, вона забезпечує організованість і порядок, координує дії різних елементів держави і суспільства.

У своєму загальному значенні поняття "влада" означає право і можливість одних здійснювати свою волю стосовно інших, впливати на їхнє поведіння і

діяльність, використовуючи при цьому авторитет, право, насильство й інші засоби.

Владу можна класифікувати за різними підставами:

- за сферою реалізації розрізняють економічну і політичну владу;
- відповідно до суб'єктів, що беруть участь у владовідносинах, — державну владу, владу формальних і неформальних об'єднань тощо.

Відомо, що політична діяльність здійснюється не тільки в рамках держави, але й в інших складових частинах соціально-політичної системи: у рамках партій, профспілок, міжнародних організацій і т. д.

Політична влада має **ряд особливостей (відмінних ознак)**:

- верховенство, обов'язковість її рішень для всього суспільства, і всіх інших видів влади;
- загальність, тобто публічність. Це означає, що політична влада діє на основі права від імені всього суспільства;
- легальність у використанні сили й інших засобів володарювання в межах країни;
- моноцентричність, тобто існування загальнодержавного центра (системи владних органів) прийняття рішень;

Демократія щодо політичної влади виступає як відповідний політичний порядок, система взаємних політичних обов'язків влади і народу.

Демократія — одна з найдавніших форм організації політичної влади, складовими якої є три основні якості:

- народовладдя, верховенство народу як джерела влади;
- рівноправність, що характеризує ступінь прав і свобод кожної людини;
- свободи особистості.

2. Легітимізація політичної влади.

Легітимність влади — це суспільне визнання, довіра і підтримка, які роблять їй суспільство, народ.

Поняття "легітимність влади" уперше було введено Максом Вебером. Він виділив **три основних** джерела (підстави) законності, правомірності політичної влади:

- відповідно до традиції (монархія);
- харизматичний тип (у зв'язку з величезною популярністю і культом особистості політичного діяча);
- раціонально-правовий тип — ця влада визнається народом тому, що вона спирається на раціональні, визнані їм закони.

Серед ресурсів політичної влади можна виділити *економічні, соціальні, силові, інформаційні та ін.* Економічні ресурси потрібні і для завоювання влади, і для реалізації її цілей, і для її підтримки.

Силові ресурси виконують функцію забезпечення оборони країни, охорони внутрішнього порядку, у тому числі забезпечення безпеки політичної влади, недопущення яких-небудь намірів на владу з метою її скинення.

Соціальні ресурси. Соціальна політика у великих сучасних західних

країнах будується таким чином, що в збереженні існуючої політичної влади зацікавлена більшість населення: тут широка система страхування, високий рівень пенсійного забезпечення, широко розвита система благодійних організацій і т.д.

Інформаційні ресурси — це засоби масової інформації.

Основні функції політичної влади:

- 1) керівництво суспільством у цілому і кожній його сфері;
- 2) функція оптимізації самої політичної системи, пристосування її інститутів до цілям, задачам і самій суті тих сил, що прийшли до влади;
- 3) функція забезпечення стабільності в країні.

Існують **дві форми політичної влади**: індивідуальна і інституалізована.

Примус і насильство є не єдиним засобом влада для досягнення своїх цілей. Як правило, правляча еліта суспільства змушена вдаватися до фізичного примушення лише у виключних випадках, коли вичерпані усі інші ресурси влади. До числа останніх, наприклад, належить звичка людей підкорятися, їх страх, байдужість, традиції або переконання в тому, що правляча еліта виражає інтереси народних мас.

Це означає, що політичний панування передбачає не тільки примус з боку правлячої меншини, а й згода більшості підкорятися.

У політології та **легітимною вважається та влада, яка спирається добровільну згоду підкорятися, а не нав'язується їм силою**. Така легітимна (від лат. Legitimus - законний) влада сприймається населенням як правомірна та [справедлива](#). І навпаки, якщо правляча група **не користується народною довірою** і змушена постійно вдаватися до засобів примусу, то влада такої групи прийнято вважати нелегітимною.

До поняття «легітимність» за змістом близько інше поняття - «легітимація». **Легітимація - це процедура суспільного визнання або підтвердження законності будь-якого права або повноважень діючої особи, а також визнання законності існуючих політико-правових відносин**. Легітимність політичного явища не означає його юридично оформленої законності, і тому легітимацію не слід змішувати з легалізацією, а легітимність - з легальністю, тобто з законністю. Легітимація не володіє юридичними функціями і не є правовим процесом. Легітимація стверджує політику і владу, пояснює і виправдовує політичні рішення, створення політичних структур, їхня зміна та оновлення і т.д. Одночасно вона є і необхідною умовою дотримання законів.

Види легітимації: Як показує аналіз політико-правових відносин, що складаються в різних країнах і на різних історичних етапах, існують досить різноманітні підстави легітимації. Тому їх прийнято класифікувати за різними типами. Класична типологія легітимації, не втратила значення по сьогоднішній день, запропонована М. Вебером. Все розмаїття легітимації політико-правових відносин він зводить до трьох основних типів: традиційної, харизматичної і раціонально-правовий. Які ж особливості характерні для кожного з цих типів легітимації влади?

Традиційна легітимація політико-правових відносин ґрунтується **на звичаї**, норми якого виступають в якості основи панування і підпорядкування. Ці **освячені звичаєм норми** вказують на те, хто має право на владу, а хто зобов'язаний підкорятися.

Харизматична легітимація політики-правових відносин ґрунтується **на авторитеті лідера**, якому приписуються виняткові риси. У даному випадку між лідером і масами встановлюються інтенсивні емоційні зв'язки, а слова і справи такого лідера оточуються ореолом непогрішності.

Раціонально-правова легітимація, або легальний тип встановлення політико-правових відносин, що ґрунтується на визнанні юридичних норм, що регулюють відносини управління та підпорядкування. Найбільш розвинутою формою цього типу легітимності є конституційна держава.

Принципи легітимації:

Принцип суверенітету народу виражається у праві громадян на комунікацію між собою і з правлячою елітою і участь у виробленні спільних рішень, які зачіпають їхні власні інтереси. Реалізація цього принципу забезпечує громадянську (публічну) автономію населення країни від політичної влади і захист їх інтересів від свавілля влади.

Що ж стосується **принципу прав людини**, то він знаходить своє вираження у класичних права людини, що забезпечують громадянам життя, свободу і їх особисту (моральну) автономію. Разом ці принципи забезпечують собою легітимне панування законів і з точки зору індивіда як громадянина (принцип суверенітету народу), і з точки зору індивіда як особистості (принцип прав людини).

Таким чином, визнання легітимності влади, а в широкому сенсі політико-правових відносин, має надзвичайно важливе значення для її ефективності.

3. Держава як вища форма політичної влади.

Вивчення держави передбачає передусім з'ясування притаманних їй ознак, функцій, прерогатив, структури, форм. Не менш важливим є ознайомлення з теоріями походження держави, концепціями сучасної держави, ознаками правової держави та механізмами її співвідношення з громадським суспільством.

Нині у світі є близько 200 держав, які відрізняються одна від одної історією, рівнем соціально-економічного та культурного розвитку, соціально-політичною організацією, розміром території, кількісним та якісним складом населення, ступенем впливу на міжнародній арені.

Дослідники різних епох демонстрували сталий інтерес до природи держави, причому погляди на державу історично змінювались. У країнах Стародавнього Сходу державу розглядали як щось святе, що виникає внаслідок Божої волі, а тому потребує беззаперечного підкорення. До початку ХХ ст. таке розуміння збереглося в суспільствах з одноособовою (монархічною) формою влади, що передавалася у спадок.

Проте ще у Стародавній Греції різні філософи та філософські течії

починають пов'язувати державу з вимогами справедливості (піфагорійці), законності (Сократ), турботи про суспільне благо (Демокріт). Арістотель трактував державу як вищу форму спілкування між людьми. На думку Арістотеля, держава виникає не лише для господарського обміну і протидії несправедливості. "Вона з'являється тільки тоді, коли створюється спілкування заради благого життя між сім'ями і родинами, заради досконалого і достатнього для себе самого життя". У багатотомній праці "Політика" Арістотель **описав 158 грецьких і варварських державних устроїв**. Найбільш вдалою формою держави він вважав конституційну помірковано-демократичну республіку (політію), що спирається **на середні верстви суспільства, на вільних людей середнього статку і передбачає правління більшості в інтересах усього суспільства**.

Розвиток історичної думки призвів до появи значної кількості іноді навіть протилежних думок про походження, суть та основне призначення держави. У середні віки, коли визначальну роль у житті суспільства відігравала Церква, панівною була теологічна теорія, теологія – вчення про Бога), яка трактувала виникнення держави та державної влади з Божої волі. **Звідси впливає святість, недоторканність держави, покора всіх підданих державній владі**. Патріархальна теорія обґрунтовує концепцію держави, згідно з якою держава — це результат історичного розвитку сім'ї. Природний процес розростання сім'ї у роди, потім у племена призводить до появи великих спільнот, якими і стали держави. За цією теорією, спадковий монарх — це нащадок племінних вождів, які ведуть свій родовід від Адама.

У XVII—XVIII ст. чималої популярності набуває теорія суспільного договору, яка доводить, що держава виникає на певному етапі історичного розвитку людства як наслідок укладання угоди між народом і правителем. Держава тут є органом загального примирення людей, які перебували у природному стані, коли тривала "війна всіх проти всіх". Концепція суспільного договору існувала у двох різновидах. У першому випадку наголос на тому, що народ добровільно віддав право керувати суспільством монархові й тому має добровільно підкорятися, виправдовував абсолютизм. Інша концепція наголошувала на тому, що в разі невиконання правителем своїх обов'язків, занедбаності умов угоди народ має право на супротив правителю.

Є ще й інші теорії походження держави. Зокрема, **органічна**, трактує виникнення держави як наслідок природної диференціації органів "суспільного організму"; **психологічна** пояснює походження держави особливими властивостями психіки визначних осіб; **теорія завоювання** трактує появу держави як результат завоювання та поневолення одних племен іншими і встановлення на завойованій території влади завойовника; **класова теорія** пов'язує появу держави з поділом унаслідок майнового розшарування суспільства на класи, з яких один панує, а інші підкоряються.

Сучасна загальна теорія походження держави є **юридичною**. Вона пов'язує виникнення держави з правами людини, розглядає як правову форму організації та функціонування політичної влади. На думку багатьох

політологів, держави виникали різними шляхами, і на їх утворення впливали різноманітні чинники.

Погляди вчених на суть й основне призначення держави теж відрізнялися неоднорідністю та суперечливістю. На думку Т. Мора, **держава — це змова багатих проти бідних** (таке розуміння держави згодом було притаманне марксистам та анархістам); німецький філософ Г. Гегель трактував державу як **втілення моральної ідеї, "образ і дійсність Розуму", "ходу Бога в світі"**; інший німецький філософ І. Кант вважав, що призначенням держави є **забезпечення максимальної відповідності державного устрою принципам права**. На думку К. Маркса і Ф. Енгельса, мораль, право і заснована на них держава у класовому суспільстві повинні бути повністю підпорядковані інтересам панівного класу. У розумінні Г. Кельзена, держава — **це "позитивний правопорядок, який примусово регулює суспільство людей"**, звідси, кожна держава вже за означенням є правовою. Іншою є думка українського вченого Б. Кістяківського, який вважав, що наявність законів не є підставою для ототожнення держави з правом, і що **"тільки маючи справу з уповноваженими особами, котрі можуть виставляти правові вимоги до самої держави, державна влада виявляється змушеною незмінно дотримуватися законів"**.

Отже, розмаїття підходів до сутності та призначення держави дає кардинально відмінні трактування: від розуміння держави як апарату насильства — "чудовиська, що пожирає людей" (Т. Гобс, Ф. Ніцше, В. Ленін) — до трактування її як інструмента здійснення солідарних планів людей, втілення їх спільної волі та досягнення "загального блага".

З метою систематизації різноманітних підходів до розуміння суті держави та її стосунків з неполітичною сферою суспільства в політології використовують поняття парадигми. **Парадигма — це концептуальна схема, модель теоретичного осмислення явища та його сприйняття суспільною свідомістю**. Для пояснення суті та призначення держави в сучасній політології прийнято використовувати три парадигми держави, які виділив іспанський політолог Х. Карраседо.

Парадигма **справедливої держави** — традиційна формула технократичних і раціоналістичних концепцій від Платона до Гегеля і Маркса — **практично втілена у країнах Сходу та в державах ісламського світу**. Концепція "справедливої держави" декларує: держава — це все, вона наділена вищою мудрістю, знанням одвічних і незмінних законів, вона втілює у собі і у своїй діяльності абсолютний порядок, який встановлює остаточно, а громадяни повинні лише безапеляційно його виконувати. Держава повністю підпорядковує собі громадянське суспільство, втручається і регламентує всі сфери життя суспільства, поширює вплив на сімейні та приватні відносини, на релігію і мораль.

Критикувати діяльність такої держави заборонено. Не підлягають перегляду абсолютні (наприклад, класові) інтереси, встановлені абсолютні етичні межі, яких не можна порушувати. Така держава — це наставник, опікун,

а її політика — це певна педагогіка. Держава вирішує всі проблеми своїх громадян, а останні, своєю чергою, завдячують усім, що мають, державі. На практиці така держава тяжіє до деспотизму і тоталітаризму (колишній СРСР). Її стосунки з громадянами мають патерналістичний характер (від лат. *pater* — батько), що призводить до того, що держава контролює не лише поведінку людей, а й їхні думки, переконання, ціннісні орієнтації.

Парадигма держави **політичного реалізму** притаманна **ліберальним демократіям** і передбачає щонайменше державності, яка є гарантом особистої свободи кожного члена суспільства в її "негативному" трактуванні (як "свободи від...", перш за все, від втручання в особисте життя) і використовує механізми примусу лише за необхідності. Мета такої держави — створення завжди тимчасової **рівноваги** між протилежними інтересами різних суспільних груп, що сприяє запобіганню конфліктів. Найбільшим політичним досягненням такої держави є ефективні дії, які дають бажані результати, при цьому політичні настанови постійно модифікуються, а на шляху досягнення політичних цілей немає жодних моральних обмежень.

У суспільстві панує прагматичне ставлення до держави, яке опирається на тезу про етичну нейтральність влади. Крайнім виявом держави політичного реалізму стала наприкінці XVIII — у **першій половині XIX ст. у США концепція "держави — нічного сторожа"**, яка не втручається в повсякденні справи громадян, а лише оберігає їхні спокій і майно, коли вони сплять.

Незважаючи на наявність різноманітних теорій держави, поглядів і підходів до розуміння її суті та призначення, політологи визнають **характеристики** державної організації, серед яких:

- наявність публічної влади, яка не ототожнює себе з суспільством і в розпорядженні якої є особлива система органів та установ, що професійно виконують функції управління (чиновництво) та захисту населення (військо, правоохоронні органи тощо);
- утримання системи суспільної влади і державного апарату управління за рахунок податків з населення;
- територіальна організація населення і верховенство державної влади над цією територією;
- наявність системи правових норм, санкціонованих державою й обов'язкових для всього населення;
- право представляти інтереси всього суспільства і виступати від його імені як усередині країни, так і на міжнародній арені

4. Поняття правової держави.

Парадигма "правової держави" передбачає раціональне співвідношення індивідуальної та громадянської свободи з державною владою, **яка функціонує згідно з принципом верховенства права, опираючись на усталені правові норми**, встановлені у визначеному конституцією порядку, що виникає на основі консенсусу. Правова держава не лише гарантує права людини, а й

відповідає за рівномірний розподіл первинних благ. Метою державної політики є забезпечення автономії особи з поєднанням вимог свободи (як позитивної, так і негативної) з рівністю (права людини в їх динаміці та розвитку).

Правова держава — це вища форма державного буття, найдосконаліший ступінь державної організації.

Основним принципом організації і діяльності правової держави є поділ влади. Цей принцип визначає, з одного боку, верховенство законодавчої влади, а з іншого - підзаконність виконавчої і судової влади. Розмежування єдиної державної влади **на три відносно самостійні та незалежні галузі попереджує можливі зловживання владою та виникнення тоталітарного управління державою, не пов'язаного правом.** Кожна з цих влади займає своє місце в загальній системі державної влади і виконує властиві тільки їй завдання та функції. Вони гарантують незалежність однієї влади від іншої в межах тих же повноважень.

Правова держава - багатомірне явище, що розвивається. У ході суспільного прогресу воно набуває нових властивостей, наповнюється новим змістом, відповідним конкретним умовам існування суспільства і рівню його розвитку. Неминущим загальним початком будь-якої правової держави є його зв'язаність правом. ***Правова держава - це така форма організації діяльності державної влади, яка будується у взаємовідносинах з індивідами і їх різними об'єднаннями на основі норм права.***

Економічною основою правової держави є виробничі відносини, що базуються на багатоукладності, на різних формах власності (державної, колективної, орендної, приватної, акціонерної, кооперативної та інших) як рівноправних і однаковою мірою захищених юридично. У правовій державі власність належить безпосередньо виробникам і споживачам матеріальних благ; індивідуальний виробник виступає як власник продуктів своєї особистої праці. Правовий початок державності реалізується тільки при наявності самостійності і свободи власності, які економічно забезпечують панування права, рівність учасників виробничих відносин, постійний ріст добробуту суспільства і його саморозвитку.

Соціальну сторону правової держави складає саморегулююче громадянське суспільство, яке об'єднує вільних громадян-носіїв суспільного прогресу. У центрі уваги такої держави знаходиться людина, його різноманітні інтереси. Через систему соціальних інститутів, суспільних зв'язків створюються необхідні умови для реалізації кожним громадянином своїх творчих, трудових можливостей; забезпечується плюралізм думок, особисті права і свободи.

Етичну основу правової держави утворюють загальнолюдські принципи гуманізму і справедливості, рівності і свободи особистості, її честі і гідності. Режим правової державності реально затверджує їх визначальну роль в житті суспільства, виключає свавілля і насильство над особистістю. Конкретно це виражається в демократичних методах державного управління, справедливості правосуддя, в пріоритеті прав і свобод особистості у взаємовідносинах з

державою, захисті прав меншості, терпимість до різних релігійних переконань і т. п.

Правова держава - **суверенна держава**, яка концентрує в собі суверенітет народу, націй і народностей, що населяють країну. Здійснюючи верховенство, загальність, повноту і винятковість влади, така держава забезпечує свободу суспільних відносин, заснованих на початках справедливості, для всіх без винятку громадян. Воно обмежує свободу людини, якщо його поведінка загрожує свободі інших людей.

Політична природа держави найбільш чітко проявляється в його суверенітеті. Саме в суверенітеті концентрується вся гама потреб і інтересів різних ланок політичної системи суспільства. Завдяки суверенітету координуються інтереси державних і недержавних організацій, забезпечується їх справедлива правова рівновага і вільний розвиток.

Верховенство закону у всіх сферах суспільного життя. У системі правових цінностей вищою формою вираження, організації і захисти волі людей є **закон**. У законах держава встановлює загальнообов'язкові правила поведінки, які повинні максимально враховувати об'єктивні потреби суспільного розвитку на засадах рівності і справедливості. Саме тому закон володіє вищою юридичною силою. Всі інші правові акти повинні відповідати закону. Підзаконні акти при необхідності можуть лише конкретизувати деякі положення законів, але ні в якому разі не "вдосконалювати", не "підправляти", не "змінювати" закон.

Основний закон правової держави - **конституція**. У ній сформульовані правові принципи державного і суспільного життя. Ніякий інший правовий акт держави не може суперечити конституції. Пріоритет конституції - невід'ємна риса правової держави. Тому правова держава - це конституційна держава.

Реальність прав особистості, забезпечення її вільного розвитку. Правова держава визнає за індивідом певну сферу свободи, за межі якої втручання держави неприпустимо. Обов'язок "невтручання" державної влади відповідає праву індивіда вимагати дотримання цього. У разі порушення цього права воно забезпечується судовим захистом. У цих умовах фактична свобода перетворюється в право свободи. Право стає загальним масштабом і рівною мірою свободи. Реальний його прояв охоплюється формулою: "Все, що не заборонено індивіду, йому дозволено", і навпаки: "Все, що не дозволено владі, їй заборонено".

Взаємна відповідальність держави і особистості. Відносини між державою як носієм політичної влади і громадянином як учасником її формування і здійснення повинні будуватися на засадах рівності і справедливості. Визначаючи в законах міру свободи особистості, держава в цих межах обмежує себе у власних рішеннях і діях.

Обов'язковість закону для державної влади забезпечується системою гарантій, які виключають адміністративний свавілля. До них належать відповідальність депутатів перед виборцями (відкликання депутатів); відповідальність уряду перед представницькими органами; дисциплінарна,

цивільно-правова або карна відповідальність посадових осіб держави будь-якого рівня за невиконання своїх обов'язків перед конкретними суб'єктами права.

На тих же правових началах будується відповідальність особистості перед державою. Застосування державного примусу повинно носити правовий характер, не порушувати міру свободи особи, відповідати тяжкості скоєного правопорушення.

Отже, природний прогрес людського життя вносить і буде вносити нові елементи в теорію і практику будівництва правової держави.